

PUSKÁR ANETT

Perényi Péter politikai pályafutása

Bevezetés

A Mohácsot követő zűrzavaros időszak szereplőinek megítélése bonyolult, csaknem lehetetlen feladatnak tűnik. Talán ez adhat magyarázatot arra, hogy miért nem született igazán színvonalas tudományos biográfia a kor több kulcsfontosságú alakjáról, például Szapolyai Jánosról, Fráter Györgyről vagy dolgozatom főhőséről, Perényi Péterről sem. A következő oldalakon politikai ténykedésére koncentráltam, nem tevékenységének teljességét vizsgálom, például nem tértem ki a magyarországi reformációban betöltött szerepére.

A dolgozat forrásbázisa elbeszélő forrásokból és levéltári iratokból áll. E munka keretein belül nem vállalkozhattam arra, hogy a fennmaradt dokumentumok teljességét megvizsgáljam; az további kutatást igényel, hogy ezek egyfajta szintézisét hozzam létre.

E további kutatás tárgyát képezi majd a Magyar Országos Levéltárban és a külföldi archívumokban őrzött kiadatlan dokumentumok megtalálása és feldolgozása.

A kezdetek

Perényi Péter 1502-ben született Báthory Magdolna és Perényi Imre házasságából. Apja családjának ősei a XIII. században emelkedtek az Abaúj megyei Perény (egy Hernád-völgyi német hospesfal) lakói közül a köznemesek sorába. Első említett ősök, Dobos Orbán III. Andrástól kapta birtokul a névadó helységet. A családtagok területeik gyarapítására törekedtek, Péter nagyapja, Perényi István zempléni főispán, főasztalnok azonban felségsértés miatt elvesztette birtokait. István fia,¹ Imre Terebes, Füzér, Csorbakő és Újvár birtokában elegendő erővel rendelkezett a család újbóli felvirágoztatásához. Befolyása növekedett az udvarban, Abaúj vármegye örökös főispánja, majd az ország nádora lett, ezzel Perényiék eddig el nem ért rangra emelkedtek. Imre tevékenyen részt vett a Habsburg-Jagelló házassági szerződés létrejöttében, szolgálatai fejében német-római szent birodalmi hercegi címet nyert. A család az ország egyik legnagyobb birtokosává vált a Délvidéken Valpó, valamint a baranyai Siklós, a hevesi Debrő és a borsodi Ónod megszerzésével.²

Perényi Imre nádor 1519-ben bekövetkezett halála után Péter lépett örökébe mint temesi és abaúji ispán. (Testvére, Ferenc 1513-tól nagyváradi püspök,³ aki Mohácsnál veszítette életét.⁴) Ahogy Brodarics írja, Perényi nemcsak a temesi várat, hanem a királyság alsó-magyarországi részét is védte, s ami 1526-27-ben még in-

kább a figyelem középpontjába állítja, „ugyanő őrizte a királyság koronáját, mely atyja halála után nála maradt, Zápolya János szepesi gróffal egyetemben.”⁵

Hatalmas vagyona ellenére még alig játszik szerepet a közéletben, bár 1522-ben testvérével együtt benne van abban a szövetségben, melyet Homonnay Ferenc és társai Budán kötnek, hogy egymás becsületét mind a király előtt, mind máshol megoltalmazzák. Ezt az ellenzéki konföderációt augusztus 22-én azok az urak hozták létre, akiket a Szapolyaival szövetkezett főnemesi kormányzat nem részesített a hatalomban: a Perényi-fivérek mellett például Várday Ferenc erdélyi püspök, Bánffy Zsigmond, Pálóczy Antal, Rozgonyi István lettek tagjai.⁶ Amikor a Csehországból hazatért II. Lajos király 1523. április 24-re országgyűlést hívott össze, az augusztusi konföderáció támadást indított Báthory István ellen, akit a király 1522 elején, indulásakor helytartójának is kinevezett. Azt követelték az uralkodótól, fossa meg Báthoryt a nádori méltóságtól. A vádpontok egyike az volt, hogy a nádor állandó összeköttetésben, sőt titkos egyetértésben állott a törökkel, házában állandóan törökök követei tartózkodtak. A szövetkezettek elérték céljukat: a király letette Báthoryt a nádorságból, sőt a temesi ispánságtól is megfosztotta, s helyére Drágffy Jánost nevezte ki.⁷ (Sikerük azonban nem volt tartós: 1524-ben Báthory visszakapta korábban viselt méltóságát.)⁸

Perényivel Mohács előtt szinte csak birtokügyekben találkozunk. Nevét örzi például egy – a jászói konvent által 1523. május 8-án kibocsátott – hat zempléni és egy-egy szabolcsi, sárosi és ungi helységet említő birtokeladásról szóló tanúsítvány.⁹ Szerepel egy alig egy héttel később, május 17-én kelt oklevélen is, mely az előző iratban felsorolt néhány birtok elidegenítésére vonatkozó tiltást tartalmaz.¹⁰

Szapolyai oldalán

Tudjuk, hogy Perényi Péter jelen volt Mohácsnál, Temesvár kapitányaként lovasokat is hozott magával, és ő vezette a balszárnyat.¹¹ Egy török leírás szerint a magyar sereg ezen része, „bal szárnyon levő nagy csapata, mely az anatóliai hadosztályt támadta volt meg, rettenthetetlen vitézséggel harcolt”.¹² Perényi neve címeivel együtt szerepel Nádasdy Tamás 1526-ban kelt lajstromán, amely azon főurakat, papokat, királyi és királynéi tanácsosokat sorolja fel, akik a mohácsi vész után életben maradtak.¹³ A csata után – míg mostohája, Kanizsay Dorottya a csatatéren maradt halottakat saját költségén temettette¹⁴ –, hősünk elfoglalta az elesett Pálóczy özvegyétől Patak várát,¹⁵ ráadásul elkövetett még egy törvénytelen tettet: Jaksics Márkot, a gazdag tiszántúli birtokost homályos eredetű viszály miatt elfogatta, és csak súlyos váltságdíj ellenében engedte szabadon.¹⁶

Szulejmán még Budán tartózkodott, amikor Várday Pál egri püspök és pelsőci Bebek János már szervezni kezdték a miskolci gyűlést (1526 szeptembere). Ennek végzése (rendek táborba szállása, egyházi kincsek Kassára szállítása)¹⁷ hatástalanok maradtak, és (szeptember 26-án) a szultán is elhagyta Budát.

Szapolyai tokaji várába sietett, ahová október 14-re gyűlést hívott össze. A tanácskozás legfőbb kérdésével kapcsolatban: hogy mit tegyenek az ország megmentése érdekében, a rendeknek egyöntetűen az volt a véleménye, hogy addig nem lehet részleges gyűlésen érvényes végzéseket hozni, amíg az országnak nincs feje, vagyis felvetődött a királyválasztás problémája.¹⁸ A jelenlévők egy része hajlandó lett volna Szapolyait haladéktalanul megválasztani, végül azonban csak a királyválasztó országgyűlés időpontját tűzték ki november 5-re Székesfehérvárra. Perényi Péter természetesen részt vett a tokaji tanácskozáson, a meghívólevél záradékában olvashatjuk is nevét.¹⁹ Temesi ispánként azon rendeletben is szerepel, melyben Bártfa szabad királyi városnak meghagyják, hogy a tokaji gyűlésen a végvárak javítása céljából kivetett adót fizesse meg.²⁰

Jelen van a székesfehérvári királyválasztáson, és a november 11-i koronázáson is komoly szerep jut rá mint koronaörre. Várday Pállal együtt tartják Szapolyai feje fölé a koronát, melyet Perényi Péter ekkor már három éve nem látott, mert Szapolyai

elrejtette előle. Szerémi leírása alapján már a szertartás után azzal szomorította el János királyt, hogy kijelentette: addig nem ül ebédhez, amíg kezébe nem kapja a koronát. Az elbeszélő ekkor állítólag üzeni akart az uralkodónak, ne adja a „lator, érettség nélkül való és állhatatlan” Perényinek a koronát, de Pöstyéni Gergely, Batthyány Ferenc és mások megnyugtatták a királyt.²¹ Szapolyai pedig nemcsak a királyi fejdísz és Abaúj mellett Baranyát bizta a koronaörré, aki Kosztka Péter után a felső-magyarországi főkapitányi címet is viselte, hanem az erdélyi vajdaságot is, amely tisztség birtokosa eddig ő maga volt. Perényi temesi ispáni tisztét viszont Török Bálint „örökölte”, az ő utóda pedig – Ferdinándhoz való 1527. évi átállását követően – Czibak Imre lett.²² Perényi címei mellett természetesen megtarthatta Sárospatak várát is.²³ Szerémi egy különös történetet fűz hozzá leírásához. A király egy díszes és aranyozott zászlót akart Perényi Péternek ajándékozni, azonban csoda történt: hirtelen oly nagy szél támadt, hogy a lobogót tizenkét katona sem bírta kivenni a prépost palotájából – ez pedig csakis a főúr árulásának baljós előjele lehetett.²⁴ Aleander pápai követ naplójából tizenhárom évvel később kiderül, állítólag Várday Pál is figyelmeztette a királyt: nagy hibát követett el, hogy a fiatal, elbizakodott Perényire ily nagy tisztségeket ruházott.²⁵ A szertartás után a főúr azonnal Füzérre vitte és biztonságba helyezte a koronát.²⁶

Kiemelt fontosságát koronaöri tiszte mellett birtokai is biztosították. Frangepán Kristóffal együtt ugyanis nem csupán személyükben szánta őket a főúri réteg hűsége zálogául János, hanem az általuk hordozott területi hatalom hordozóiként is. A nyughatatlanabb Perényit a király közvetve még ellenőrizhette is, hiszen saját vajdai személyzete szolgált tovább annak helyi kormányhivatalaiban.²⁷ Szapolyai János és a főúr viszonyát azonban egyre feszültebbé tette, hogy korábban a „király úr saját akaratóból” intézkedés született a nagy étvágyú Perényi hatalmaskodásai ellen.²⁸ A Pálóczy-örökség feletti vita is problémát jelentett kettejük kapcsolatában. János egyezséget próbált kötni Pálóczy Katalinnal, hogy így növelje birtokait, Perényi Péter viszont szintén erre pályázott, ahogyan a ruszakai Dobók, Csaholyak, Ráskayak is, és az erőszaktól sem riadt vissza, gondoljunk csak a már említett Patakra.²⁹ Hősünk nem csak Sátoraljaújhelyet és Sárospatakot vette birtokba fegyverrel, és fogatta el Ráskay Magdolnát, Pálóczy özvegyét, hanem ugyanígy erővel lépett fel Tárczay Miklós családjával szemben is, aki szintén Mohácsnál esett el. Özvegye, Bánffy Dorottya és a gyermek Tárczay György nem tudták megakadályozni, hogy katonái elfoglalják Céke várát. A kárvallottak pert indítottak a fékezhetetlen fiatal báró ellen, melynek vizsgálatát János király bíróságai meg is kezdték, s eltiltották a birtokok népét a Perényieknek való engedelmességtől.³⁰

Természetesen nem feledkezhetünk meg arról sem, Perényi Péter milyen fontos családi kapcsolatokkal rendelkezett, melyek ekkor még János király oldalát erősítették. Apja egykor szintén Szapolyai szövetségese volt a belpolitikai küzdelmekben. Édesanyja, Báthory Magdolna révén Báthory István nádort és annak főispán öccseit, Andrást és Györgyöt nagybátyjaiként tisztelhetette. Felesége, Thurzó Margit, Thurzó Elek leánya révén e bárói családdal, is rokonságban állt.³¹

Jelentőségét országos viszonylatban már az is jelzi, hogy az 1526. december 17-én Pozsonyban királlyá választott Ferdinánd 1527. január 15-én maga írt a főúrnak hosszú levelet, melyben büntetlenséget ígért neki, s táborába hívta.³² Perényi 1527 márciusában még megjelenik Szapolyai budai országgyűlésén, nevét adja az országgyűlés Ferdinándhoz írt március 24-i leveléhez – melyben az áll: remélik ugyan, hogy fellép a törökök ellen, de leszögezik: egyöntetűen választották és törvényesen koronázták Szapolyait királyukká.³³ Ferdinánd sereget gyűjt, Szapolyai diplomatákat küld szét, Perényi pedig dönt az átállásról.

Ferdinánd pártján

Habsburg Ferdinánd április 11-én kelt levelében arra kérte a főurat, addig ne valljon színt, míg ő haddal nem jön az országba,³⁴ és fennmaradt április 15-i

obligációjában Perényi erdélyi vajdává való kinevezését is elrendelte.³⁵ János már gyanakodott hősünkre, „hívatta Pétert, vonakodott eljönni...”,³⁶ s „hogy végre megtudta, hogy Perényi Péter [...] nem akar megjelenni, átengedte magát szokása szerint a búsulásnak”.³⁷

A főúr még harcolt az időközben János királytól elpártolt Cserni Jován ellen, Szapolyai ugyanis megparancsolta neki, hogy erdélyiekből és magyarokból álló katonaságot fegyverezzen fel, de végül [a szőlősi csatában] hatalmas vereséget szenvedve megfutamodott.³⁸ Szerémi szerint göggyének méltó büntetéseként – „megcsúfolva és megverve [...] hazasietett Füzérvárra”.³⁹

Laski már október 18-án ezt írja Kolozsvárról: „Senki sem szenved oly sok áru-lástól, becsapástól és cserbenhagyástól, mint amennyiben hűtlen alattvalói ezt a Felséget részeltetik. A két első, Péter és Pál apostol ugyanis, vagyishát Perényi Péter erdélyi vajda és Pál esztergomi érsek elhagyta urát, és oly sok és nagy javadalom elfogadása után a Sátántól lépre csalva mindkettő Ferdinándot követi”.⁴⁰

Hősünk döntésében – a korban nem éppen szokatlanul – elsősorban anyagi érdekek játszottak közre (bár Perényi Péter már hónapokkal Ferdinánd júliusban kezdődő hadműveletei előtt tárgyalt és döntött is), de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy úgy tűnt, a Ferdinánd elől hátráló Szapolyaihoz fűzött remények nem váltak be, így döntésében a gyakorlatiasságnak is jelentős szerep juthatott.

Pártváltoztatásában biztosan szerepet játszott az előbb említett Várday Pál, fennmaradt ugyanis I. Ferdinánd egy 1527 augusztusából származó promissioja az esztergomi érsekségre, melyet akkor ígér Várdaynak, ha nemcsak ő maga tér Ferdinánd hűségére, hanem Perényi Pétert, Frangepán Kristófot és másokat is erre biztatja, és Perényit a korona átadására is rábírja.⁴¹ Valószínű, hogy Perényi útját Ferdinándhoz már a kezdetektől egyengette Thurzó Elek és Báthory István is. Nádasdy Tamás is ekkor csillogtatta meg először politikai tehetségét, hiszen főurunk mellett olyan jelentős személyiségeket is pártváltoztatásra bírt, mint Török Bálint vagy Móré László,⁴² ráadásul olyannyira titokban, hogy Szapolyai kétségei csak akkor oszlottak el végleg, amikor Perényi november 3-ra, Ferdinánd koronázására Székesfehérvárra vitte a koronát. A koronázási jelvényeket vivő urak között ott látjuk, ő viszi a kormánypalcát.⁴³

Ferdinánd az öt királlyá választó gyűlésen betöltötte az ország legfőbb hivatalait, Perényit ígérete szerint megerősítette korábbi tisztségeiben,⁴⁴ és a főúr, aki Bethlen Farkas szavaival azért „rohant oda, hogy Sárospatak feletti jogát minél szilárdabbá tegye, és ezt immár a másik király is megerősítse”,⁴⁵ e célját is elérte: Ferdinánd a koronázás másnapján neki adományozta Sárospatak várát és tartozékait, melyekre már 1526. november 11-én János királytól is adománylevelet szerzett.⁴⁶

A Lengyelországba menekült Szapolyai és a török esetleges szövetségéről hallva Ferdinánd 1528. január 21-re Budára országgyűlést hirdetett, melyen Perényi Péter is részt vett.⁴⁷

A főúrnak március 11-én a marosvásárhelyi gyűlésen adták át az erdélyi vajdai tiszttel.⁴⁸ Vajdaságát azzal kezdte meg, hogy március 20-ra Ágotára hívta össze a három nemzetet, hogy az ország védelméről tanácskozzanak.⁴⁹ Az erdélyi rendek áprilisi tordai gyűlése után Ferdinánd megbízásából részleges gyűlést hirdetett Baráthelyre június 14-re,⁵⁰ majd július 12-re Enyedre is. A kiküldött királyi biztosok pénzügyi javaslatait (vagyis hogy 4000 főből álló katonaság élelmezését és fizetését minimum három hónapra vállalják el) végül nem is terjesztették a rendek elé, azok csak állhatatosságukat bizonygatták.⁵¹ A négyezer főnyi sereget Ferdinánd végül nem küldte Erdélybe, bár Perényi személyesen sietett a királyi udvarba, hogy gyorssegélyt szerezzen. Révay István iránt táplált ellenszenvé miatt a főúr hamarosan távozni készült Budáról, Ferdinánd azonban keményen rendreutasította és megparancsolta neki, hogy maradjon.⁵²

A magyar és székely nemesség nagy része azonban visszatért János király pártjára,⁵³ Erdélyt és a Délvidéket sikertelenül próbálták Ferdinánd pártján tartani,

aki távozott az országból, és nem folytatott önálló politikát bátyjától, V. Károlytól várva segítséget. Szapolyai küldötte, Laski viszont eredményeket ért el a szultánnal, aki személyesen kívánt találkozni a Lengyelországból 1528 novemberében hazatérő Jánossal. Perényi a felszólítás ellenére sem csatlakozott Szapolyaihoz, s amikor az szövetséget kötött a szultánnal (1529. augusztus 18.), Siklóson tartózkodott. Mivel azt a hírt kapta, hogy az egyik sereg épp vára felé tart, Sárospatakra akart menekülni, de Kajdacs közelében „mind feleségivel, gyermekivel” Szerecsen János elfogta, és a koronával együtt János királynak adta, aki „továbbajándékozta” őt a szultánnak.⁵⁴ Szulejmán megújította vele hűségesküjét Szapolyai felé, majd a szintén elfogott Várday Pál esztergomi érsekkel együtt Budán átadta János királynak.⁵⁵ Perényinek a töröknél meglepően jó bánásmódban volt része: „mind a császár, mind pedig Ibrahim pasa fölötté nagy és csodálatra méltó irgalommal viseltetett iránta, mert egy hajszála sem görbült meg, úgy engedték el, és minden várát, birtokát és ősi jószágát, bárhogy is tett rájuk szert, visszakapta”.⁵⁶ A főúr mégsem csatlakozott újra Szapolyaihoz, aki bebizonyította ugyan jóindulatát, amikor bánatlatlanul szabadon bocsátotta, Perényi büszkeségét azonban valószínűleg sértette ez az „ajándékozás”. A történetet többé-kevésbé egyformán visszhangozzák történetíróink, Forgách szerint viszont Keserű Mihály nádor volt az, aki Perényit fogságba ejtette. Történetének ez a része téves, kemény és keserű ítélete a főúr magatartásáról azonban elgondolkodtató: „[Várday és Perényi] ugyanabban az időben, az árulásnak ugyanazzal gyalázatos bűnével árulták el és tették tönkre hazánkat, és míg Szulejmánt a nagylelkűség híréhez segítették, János kegyességét veszélyes, sőt szánandó érdeknek mutatták be. [...] Ha az emberek – és nem inkább az ország elvesztésére születt undok szörnyetegek – minden, tulajdonképpen az ő javukra szolgáló meggondolást nem utasítottak volna el, akkor még mindig elviselhető helyzetbe juthattunk volna vissza, és valamilyen hazánk mégiscsak maradhatott volna, ha a végzet rendeléséből az eszeveszettség ösztökélésére a polgári hálátlanság megtestesítői, ezek a mindenkinél förtelmesebb halandók nem örjöngenek a végső pusztulásig.”⁵⁷

A hatalomra törve

Hősünk várakozó álláspontra helyezkedett, de ezt a két évet sem töltötte tétlenül: ekkor bonyolította le mostohájával, Kanizsay Dorottyával függőben maradt anyagi ügyeit.⁵⁸ Figyelemmel kísérte a politikai helyzet változását, és 1530-ban újra felvetette egy a két párt közötti olyan tanácskozás gondolatát, melyben az ország megmentéséről tanácskoznának, s melyet még Várday javasolt 1529-ben.⁵⁹

1531. március 6-án Babolcsán, Báthory György várkastélyában mindkét párt előkelő urai közül többen is találkoztak, ahol Perényi kijelentette: van egy mód még a haza megmentésére, de ezt csak az ország összes rendének gyűlésén fogja feltárni. Március 19-re Bélavárra ezért gyűlést hirdettek,⁶⁰ melynek meghívóját a főúr első helyen írta alá.⁶¹ A kijelölt napra a jelenlévő urak és nemesek száma megközelítette a százat. Mindkét uralkodót felelőssé tették az ország állapotáért, és arra a kérdésre keresték a választ, hogyan vessenek véget a pártviszályoknak s álljanak ellen a töröknek.⁶² Perényi fölállt, elmesélte, hogyan került Szapolyai, majd a szultán fogságába, s hogyan tanácsolta neki Ibrahim nagyvezér, hogy bírja rá a rendeket az egyesülésre, és hogy János királynak engedelmessé legyenek, így a török többé nem árt az országnak.⁶³ Feltűnést keltett, hogy a szultánt beszédében „legkegyelmesebb urának” („Dominum suum clementissimum”), a nagyvezért pedig „kegyes urának” („Dominum suum gratiosum”) nevezte. Ráadásul míg a gyűlésen Szapolyai mellett szólalt fel, bizalmasan hívei tudomására hozta, hogy ismeri a módját, hogyan szabaduljon meg tőle.⁶⁴ A gyűlések eseményeiről Perényi levélben tájékoztatta a törököket, Ibrahim nagyvezír pedig válaszában „mesterien vegyítve a hízelkedést az ócsárlással, az ígéretet a fenyegetéssel” igyekezett meggyőzni a főurat: legyen továbbra is a török szövetség szószólója.⁶⁵

Nyíltan még nem léphetett fel, s a jelenlévők sem érezték magukat felhatalmazva ilyen komoly döntés meghozására, így május 18-ra Veszprémbe „egyetemes országgyűlést” hívtak össze.⁶⁶ Ennek megtartását mindkét uralkodó igyekezett megghiúsítani, hiszen lehetségesnek tűnt, hogy az országlakosok mindkettejük mellőzésével egy harmadik személy mögött sorakoznak fel. „A veszprémi gyűlésen mindenki egy királyt akart választani, vagy Ferdinándot vagy Szapolyai Jánost vagy Perényi Pétert...A többség pedig Perényi Péter híve volt”⁶⁷ – így reméltek békét a törökkel. Ferdinándot az egri püspök is figyelmeztette: „Sokan azon mesterkednek, hogy a török Perényi Péternek adományozza Magyarországot, János pedig elégedjék meg Erdéllyel”,⁶⁸ Mindkét király eltiltotta híveit a gyűléstől, s (akárcsak Török Bálint és Bakics Pál) maga Perényi Péter is távolmaradt.⁶⁹ Perényi ráadásul Ibrahim pártfogását is elvesztette, mivel Gritti ellene hangolta a nagyvezért, s a számára küldött ajándékok sem jutottak el hozzá – a még Bélavárról útnak indított Bornemissza Bertert ugyanis portyázó török csapatok kirabolták.⁷⁰

A részgyűlések kudarcát látva Perényi Péter állítólag követséget menesztett Szulejmánhoz, melynek az volt a célja: vigye keresztül, hogy a szultán vegye ki Szapolyai és Ferdinánd fennhatósága alól is oltalmazza őt, s ennek fejében teljes hűséget fogad a töröknek⁷¹. Elindult egy másik követség is, melyben János király és Perényi is küldött egy-egy megbízottat, hogy a közöttük fennálló ellentéteket a szultán simítsa el.⁷² Ettől kezdve a főurat újra Szapolyai pártján találjuk, visszavonul az egyesítő törekvésektől. (Az 1531-32-es zákányi, kenesei és berenhidai gyűlések határozat nélkül oszlottak szét.⁷³)

Perényi 1531 nyarán loretoi zarándoklatra indult,⁷⁴ utazásának nem elhanyagolható célja azonban, hogy tárgyaljon a Velencei Köztársasággal. A főúr ki kívánta puhatolni, vajon számíthatnak-e segítségre János királlyal és Lodovico Grittivel szemben, előkészítve azok esetleges megbuktatását, azonban nem járt sikerrel.⁷⁵

1532 júniusának végén a szultán a Szerémségbe érkezett, s a Dunántúlon át Bécs ellen akart vonulni. Perényi Mohács közelében, Beremend falu melletti táborában kereste fel Szulejmánt. Látogatásának céljáról július 15-én így ír Nádasdy Tamásnak: „... Eléjük megyünk, amiből hisszük, számos találgatás születik majd, kiváltképpen olyan, hogy magunknak valamilyen kormánypálcát járnánk ki eléjük járulva. De ezeknek a találgatásoknak uraságod legkevésbé se higgyen. Mert Isten a tanúnk, hogy a Királyi Felséggel, legkegyelmesebb urunkkal szemben semmit sem forralunk, és nem akarunk kieszközölni. Csupán csak azon fáradozunk, hogy ennek a megnyomorított földnek szolgálhassunk és hasznára lehessünk.”⁷⁶ Magasztos célok, de közbeszól a valóság: Perényit elfogják,⁷⁷ rabláncra fűzik, ahogy Tinódi írja: „Hitit, fogadását császár elfelejté, // Az nemes úrfiat nagy fogságba veté”⁷⁸ – s Belgrádba szállítja.⁷⁹ Nem akarja átengedni Siklóst és V222893alpót, de idősebb fiát, a hétéves Ferencet kénytelen kezésként a törökhöz küldeni.⁸⁰ A gyermeket Szulejmán Grittinek adja át, Konstantinápolyba vitetik, s csak tíz év múlva, 1542-ben sikerül kalandos módon hazaszöknie.⁸¹ „Vagyonának és birtokainak megcsonkításával és fiának elszakadásával fájón büntetett Perényi megújította a Jánosnak tett és korábban sokszor felfüggesztett esküt, és Szapolyai haláláig mindkét fél irányában meg is tartotta” – írja Istvánffy Miklós.⁸²

A következő évben, amikor a szultán Ferdinándnak adta volna azokat a területeket, amelyeket birtokában tartott, és a felosztás miatt Szapolyai a Dunántúltra vonult, természetesen Perényi is elkísérte.⁸³ A felosztás nem valósult meg, de Ferdinánd céljául tűzte ki a főbb Szapolyai-pártiak megnyerését. Ferdinánd és Johann Katzianer levélváltásából kiderül: Perényi Péter kegyelmet kért és kapott is a királytól, szándékában állt „Gritti keze közül” Esztergomba szöknie.⁸⁴ (A főúr ebben az időben már Patakot tekintette állandó tartózkodási helyének, építkezéseket folytatott, 1534-ben Kassa város tanácsától kér hozzáértő embereket a város megerősítéséhez.⁸⁵)

Még megpróbálta kihasználni a két király közötti háborút, de a szikszói gyűlésen, ahol a felvidéki rendek 1536 augusztusában összeültek, sikertelenül próbálták meg az ország kapitányának kikiáltani.⁸⁶ 1536-ra azonban János király komolyan felkarolta béke eszményét, Ferdinánd pedig mindent megtett, hogy Perényi Pétert és Bebek Ferencet a maga oldalára állítsa. Thurzó Elek hozzá írott levelében már 1536 decemberében azt írta Ferdinándnak, hogy Perényi örömmel pártjára térne, ha cserébe Diósgyőrt megkapná. Egyik embere Bécsben járt a tárgyalások végett, s Ferdinánd kérte is húgát, Mária királynét, akié a birtok volt, hogy engedje át neki a kastélyt, hiszen a főúrral való egyezkedése és a Felvidék nyugalma ezen múlik. Ferdinánd király azonban elkésett: Kassa Szapolyai János pártjára állt.

Hogy mi is történt? A többi János-párti főúrral már nem csupán azzal okozott fejtörést Ferdinánd királynak, hogy birtokaikon sem az összeírást nem engedélyezték, sem adót nem voltak hajlandóak fizetni.⁸⁷ „A december kilencedike előtti napon, Borbála napján Kassa városát hihetetlen szerencse érte. Magyarország felső részein ennek a városnak volt a legnagyobb hatalma, és az összes magyarországi királyi város között a legerősebb és legjobban erődített volt, háromszoros fal és hármassal vette körbe. [...] A király [ti. János] jól tudta, hogy ennek a királyi városnak igen nagy jelentősége van, de lehetetlen katonai erővel legyőzni, pedig ezen áll, hogy az ország feletti hatalmat szabadon gyakorolhassa [...] Tervébe beavat egy bizonyos Esthely György deákot, egy nem kevésbé bátor, mint eszes embert, aki ebben a dologban többször is önként ajánlkozott a királynak; Perényi Péter egyik kiváló familiárisának tartották ugyanis, aki minden gyanú nélkül járt be a városba, s a polgárok a legnagyobb bizalommal viseltettek iránta, s jóllehet nem viselt hivatalt, mégis időnként alkalmazták a szenátusban, és nem haboztak vele a titkos ügyeket is megbeszélni.” Az összeesküvők terve azon alapult, hogy mindent „hirtelen és csendben” hajtanak végre. „Nem többen, mint ezren voltak a lovasok, gyalogos katona is majdnem ugyanennyi. Késég sem férhetett hozzá, hogy ezt a kicsinyke csapatot a város minden baj nélkül saját maga is megsemmisíthette volna, ha meg lett volna neki engedve a gyülekezés szabadsága.” A csapat megrémül ugyan, de nem soká haboznak, „Kállai János [...] a bátorság tüzetől felhevülten, kardját káránva a városra rohan, s ugyanezt teszi az összes többi is, nem csekély bátorsággal és hősiességgel megerősödve a kapukra törnek hihetetlen támadással [...]. Megszállván a várost, egyhangúan János király nevét kiáltották, s az óriási dobpergés és kúrtszó közepette a polgároknak arra sem hagytak lehetőséget, hogy felismerjék, mi ez a dolog, s hogy összegyűljenek. Így a várost előbb foglalták el, mintsem a polgárok elgondolhatták volna, hogyan történhetett meg.”⁸⁸

A Kassán történtek csak még fontosabbá tették Perényi megnyerését,⁸⁹ egykorú iratok ugyanis a főurat okolták a város elvesztéséért, azt hitték, ő irányítja az eseményeket. Gerendy Miklós – igaz, fél évvel később – azt írta Ferdinándnak, hogy Szapolyai Bártfát és Eperjest ígérte Perényinek Kassáért. Bár Perényi Péter ekkor semleges helyet próbált meg elfoglalni a két ellenkirály között – sőt összeköttetésbe lépett a francia királlyal és Szulejmánnal, hogy ha Szapolyai valóban megegyezik Ferdinánddal, ő lehessen Magyarország királya,⁹⁰ – Ferdinánd nem bízott meg benne, s gyanúját ékesen bizonyítja 1536. december 13-i levele, melyben Varkocs Györgyöt arra utasítja, próbáljon meg Kassa elvesztésével kapcsolatban a szomszéd városokban mindent megtudni, különösen azt, hogy Perényivel összefügg-e az ügy. Varkocs jelentésében csak arról tudja tájékoztatni a királyt, hogy az egész országrészen közbeszéd tárgya, hogy a főúr Kassa elvesztésének oka.⁹¹ (Perényi Péter valószínűleg említett familiárisa révén keveredett az ügybe, sokan Fráter György mesterkedését gyanították a háttérben.) A mindig óvatos Lócse a katasztrófát annak tulajdonította, hogy a praktikák már régóta folytak a város körül, mert ott szabadon járhatott bárki, „akár Jánospárti, akár Perényi híve, akár Bebek embere volt”. Késégbeejtőnek találták, hogy a kassaiak vigyázatlansága miatt az egész Felvidék pajzsa és szíve az ellen kezére jutott.⁹² Érdekes anekdota is fennmaradt az események-

kel kapcsolatban. Amikor Ferdinánd követe Kassa elfoglalása miatt panaszt tett a szultánnál, az a következő kérdést intézte hozzá: hol fekszik Kassa, Magyar- vagy Németországban? Magyarországon, hangzott a válasz. Akkor – felelte a szultán – uradnak nincs mit panaszkodni, mert én ez országot János gondjaira bízom.⁹³

Bármekkora sikert is könyvelhetett el ezzel Szapolyai, hamarosan kudarc is érte. „Amennyire örült annak, hogy Kassa az ő fennhatósága alá került, annyira aggasztotta, miképpen tartsa azt meg. Ezért mind Moldvából, mind Erdélyből rendes hadsereg módjára csapatokat toborozván, a váradi püspök [ti. Fráter György], Perényi Péter és Bebek Ferenc vezetése alatt azokat Eperjes felé küldte. Amikor ezek Vels látókörébe érkeztek, és ő látta, hogy gyengébb, mint azok, nem mozdult ki táborából, és minden összecsapási szándékukat kikerülte. Csatározásokra mégis mindennap sor került, mivel azonban ezekben Vels hívei erősebbeknek bizonyultak, János csapatai kezdtek hátrálni. Ezt észrevéve Vels teljes erejével kitört táborából, és János híveit szétszórta”.⁹⁴

Ferdinánd megbízásából Thurzó, Laski és Serédy továbbra is együtt munkálkodtak a főúr megnyerésén, s szabályszerű, bár fel nem használt iratban a király a kancellári méltóságot is ráruházta (1537. január 16.), s másnap hasonló levél készült az erdélyi vajdaságáról is.⁹⁵

A békekötő

Perényi Péter azonban Szapolyai pártján maradt, fia kiszabadításán munkálkodott, bár bekapcsolódott a két király közötti béketárgyalásokba. A Ferdinándot képviselő Wese lundi érsek nem örült annak, ha Fráter György és Perényi aktív részese az alkudozásnak, mert „ezek csak rosszban törnek fejüket”.⁹⁶ Ferdinánd ugyan még remélte, hogy Thurzó által majd hatni fog Perényi Péterre, ő azonban egészen kibékült János királlyal. Az is elterjedt, hogy Szapolyai maga hitegette a nagyravágyó főurat: magtalan halála esetén Szent István koronája az ő fejére kerül majd,⁹⁷s állítólag erre Fráter György meg is esküdött volna neki. Valószínűleg döntését megint az a – kortársak szerint legendásan számító és önző természetéből eredő – megfontolás befolyásolta, hogy a számára pillanatnyilag erősebbnek tűnő Szapolyai János mellett jobban érvényesülnek majd az érdekei. Főurunk Thurzó Eleknek 1537 augusztusában írt levelében viszont azt olvashatjuk: „Írja uraságtok, hogy sok mindent terjesztenek rólam. De bár mennyit is terjesszenek, azt higgye meg uraságtok, hogy legkegyelmesebb uramnak és Királyomnak híven akarok szolgálni, és nemzetemet semmi áron sem akarom cserbenhagyni. A két fejedelem megegyezését úgy áhítom, hogy ezért az áldott egyezésért egy ingben, mezítláb minden jószágomat, amit Isten adott nekem, odahagynám, Isten engem úgy szeressen”.⁹⁸

„Ferdinánd szeptember végén Fels generálist erős, mindenféle hadiszerral igen jól felszerelt sereggel Felső-Magyarországra küldte. Ő útközben Perényi Sáros nevű várát – aknákat ásva és kénes tüzet téve alája – elfoglalta, a védőket irgalmatlanul lekasabolta, néhányat elfogott, és hűségeskü alatt azzal a feltétellel bocsátotta el, hogy Ferdinánd ellen sohasem fognak fegyvert. A várba pedig őrséget helyezve el, táborát Eperjes felé vonultatta, és azt megerősítette”.⁹⁹

E nagyobb bosszúság ellenére Perényi élénk levelezésben állott Thurzóval és Laskival is a béke ügyét illetően, aki állítólag meg is esküdtette, hogy Fráter Györggyel együtt a békére hajlanak.¹⁰⁰ Megbeszélések folytak Rozgonyban, ahol Fráter György és Perényi unszolására először az egy hónapos fegyverszünetről tárgyaltak, mely nagyon komoly lépést jelentett a béke felé, majd kitűzték a következő tárgyalás időpontját és helyszínét. Felvetődött Eperjes, Tokaj és Próna is, mivel azonban folyamatos érintkezésben kellett maradniuk a két uralkodóval, másik helyet választottak: 1537 decemberében Perényi, Fráter György, Várday, Brodarics Szapolyai, Wese érsek és Vels pedig Ferdinánd képviselőjében Sárospatakon találkoztak.¹⁰¹

Az egy hétig tartó tárgyalásokon csupán a fegyverszünet meghosszabbításában tudtak megegyezni,¹⁰² Wese később személyesen utazott Nagyváradra, ennek eredménye lett a váradi szerződés. Ennek XXI. pontja konkrétan megnevezi a főurat:

„Mindkét fejedelem valamennyi alattvalójának – senki, még idegen sem képezvén kivételt, bármilyen rangú is – összes javait, mind az egyháziakat, mind a világiakat, amelyeket a néhai fenséges Lajos király halálától a mostani időkig, a fejedelmek közötti ellenségeskedés következtében erőszakkal elfoglaltak, és e javakat egyik vagy másik fejedelem eddig bárkinek is adományozott vagy adott el, anélkül hogy [a birtokosok] ellenálltak volna, a békekötés kihirdetése után ténylegesen azoknak kell békésen visszaszolgáltatni, akiknek a tulajdona volt. A sárospataki várról pedig Perényi Péterrel az ország által [ti. a rendek az országgyűlés közvetítésével] kell egyezsége lépni, a többször említett fenséges [német-]római király úr előjogának sérelme és megsértése nélkül”.¹⁰³

Úgy gondolták, a megállapodást nem hozzák nyilvánosságra, de amikor híre jött, hogy a törökök harcra készülődnek, féltő volt, hogy Szapolyai ellen támadnak. A körülmények szükségessé tették, hogy 1538 nyarán Kolozsvárra hirdessen gyűlést az erdélyi rendeknek, melyre Perényi is meghívást kapott.¹⁰⁴ János király reményei a fegyveres ellenállásra meghiúsultak: Ferdinánd nem küldött elég embert segítségére, s ezért elhatározta, hogy megvásárolja a békét. 1538. szeptember 18-án Kolozsvárott a rendek összegyűltek, és támogatásukról biztosították Szapolyait. Egyúttal felkérték a királyt, hogy Perényi Péter (az ígéretek ellenére még mindig) fogságban levő fiának szabadonbocsátását is eszközölje ki a szultánnál.¹⁰⁵ Szulejmán 1539-ben végül csak Moldvába tört be, s ekkor adta – a váradi béke támogatásával haragját kivívó – Perényiről állítólag a következő (nem éppen hízelgő) jellemzést: „A világ teremtése óta nem volt és nincs is nagyobb áruló a földön. Kétszer árult el engem, elárulta János királyt, elárulta a németek királyát, elárulta saját fiát, saját vérért, aki a markomban van.” Szulejmán különös magyarázatot ad Perényi Ferenc fogságára is: „Én azért vettem a kezembe Perényi Péter fiát, mert láttam, hogy János király utód híjával van, és azt akartam, hogy János király halála után vagy Péter maga vagy fia lett volna Magyarország királya. De látom, hogy ennek az árulónak a vére nem méltó a királyságra.”¹⁰⁶

Miután a török veszedelem elmúlt, Szapolyai megnősült, menyasszonyát, Izabellát pedig Werbőczy, Brodarics és Homonnay Drugeth István társaságában Perényi kísérte Magyarországra.¹⁰⁷ Ekkor történt, hogy „mialatt a király menyasszonyával Székesfehérváron menyegzőjét tartotta, az azon Ferdinánd nevében jelen lévő Serédy Gáspár ura nevében a kancellári méltóságot ígérte neki, ha elpártol Szapolyaitól, felajánlva neki a kancellári hivatalt”.¹⁰⁸

Újra Ferdinánd mellett

Perényi már 1540 tavaszától komolyan foglalkozott az elszakadás gondolatával, július 3-án pedig hosszú levélben kérte Thurzó Eleket, hogy segítse elő pártváltoztatását, s egyszersmind kéréseit is előadta, melyek jövőjének biztosítását szolgálták. Donációinak megerősítése által garantálni akarta függetlenségét, és azt is kikötötte, hogy ne háborgassák vallása miatt: „Ne kényszeríttessem, hogy akár ezt, akár mást higgyek – írja –, legyen elég, hogy Krisztust hiszem és Krisztusban hiszek.”¹⁰⁹ Ferdinánd 1540 júliusának végén helyben hagyja azon kérését, hogy vallásában ne akadályozzák, ha különben jó keresztény módjára megtartja, mit az igaz katolikus vallás rendel.¹¹⁰ Perényi 1540. augusztus 19-én kelt levelében meglegedettségét fejezte ki a király válaszával kapcsolatban,¹¹¹ és szeptember 7-e körül újabb fölterjesztést intézett Ferdinándhoz, mely önmagára, saját török fogságban levő fiára, Izabella királynéra és annak fiára vonatkozó kívánalmait tartalmazza.¹¹² Feltételei teljesültek, Szapolyai még júliusban bekövetkezett halála után pedig esküje sem köti, így szeptember 12-én Ferdinándnak fogad hűséget.¹¹³

Ferdinánd bőkezűen jutalmazta érdemeit: Bethlen Farkas azt írja, megkapta Eger és Tata várát, a király ráruházta a kancellári és főkapitányi méltóságot, megerősítette Patak birtokában, nekiadta a kövesdi várát, a telkibányai bányák jövedelmét, fiát váci püspökké nevezte ki és megerősítette zempléni főispánságában is.¹¹⁴ Ezután nyíltan fellépett a király mellett, és Gyöngyösön követelte a nagyváradi szerződés végrehajtását.¹¹⁵

Perényi részt vett Buda „első” sikertelen ostromában, és többen egyenesen őt okolták a Buda körül kitört harcokért. A vélemények eltérőek: vajon magának vagy Ferdinándnak akarta-e megszerezni a (város feletti) hatalmat. Az 1545-ki Névtelen szerint János király halála után Perényi annyira vágyakozott a királyságra, hogy azt üzenté az özvegy királynénak: „Te asszony vagy, asszonyt pedig nem illet a budai trón, [...] add át nekem a várost, mert különben erővel fogom elvenni.” Izabella válaszára, tudniillik hogy ő a török bizalmából bírja, így tőle kell kérnie a várat, fellázította a „gyaur bégeket és bánokat”, akik így nagy sereggel támadták Budát. Erősen lövették is a várat.¹¹⁶ A „Memoria Rerum”-ban viszont az áll, hogy Frangepánnal együtt Perényi biztatta arra Ferdinándot, hogy ha a király akar lenni, „hadot kizsírtsen, küldjen alá Budára, és kírjen királné asszont, az urakkal vele valókkal, adják meg nekie Budát az bikisígnék transactiója [ti. a váradi békeszerződés] szerint. Ha mívelik, jó, ha nem, erejével fogjon hozzája”. Eszerint Ferdinánd megfogadta a tanácsot, és ezért „bocsátá oda Felcz Lénártot az haddal és övele az magyari urakat, ű hiveit, Várday Pált isztergomi érseket, Príny Pétert, Bánffy Boltezsárt, Seredy Gáspárt, Thwrzó Eleket, Réway Ferencet, Nyáry Ferencet”.¹¹⁷ Annyi biztos, hogy 1540 decemberében Perényit, Révait, Velst és Herbersteint jelölték ki, hogy Török Bálinttal pártváltoztatásáról tárgyaljanak, és részletes utasításban rögzítették feladatukat.¹¹⁸ A tárgyalások sikertelensége a kijelölt személyek rossz megválasztásának is köszönhető, hiszen Perényi és Török Bálint elszánt politikai ellenfelek voltak. Török célja ugyanis Szapolyai halála után az volt, hogy a csecsemő király felnöttéig magának biztosítsa a kormányzói tisztet, Fráter György azonban Perényi Pétert szemelte ki erre a posztra, bár a főúr, aki az ellenpárthoz kívánt csatlakozni, a felajánlott tisztet végül nem fogadta el.¹¹⁹

Székesfehérvár meghódolása egyértelműen neki volt köszönhető. „Követek útján küldött levéllel tárgyalást kezdett a székesfehérváriakkal, hogy Ferdinánd hűségére térjenek, veszedelmes nekik is meg a városnak is, ha makacosságukban kitartanak. [...] Ilyen és hasonló beszédekkel a városbíró és még néhányat a maga számára megnyerte.”¹²⁰ Eközben tárgyalásokat folytatott Izabella megbízottaival is, ami szintén tekintélyéről tanúskodott.

Ferdinánd serege Wilhelm Roggendorf vezetésével 1541 májusában, húszezer magyar, német és cseh zsoldossal újra (sikertelen) támadásra indult a vár ellen. Roggendorf megérkeztéig Perényi Péter vette körül a várat, és sikerült megakadályoznia Török Bálintot abban, hogy visszatérjen az erősségbe, miután egy alkalommal erősítésért ment. A két tábor között tárgyalások kezdődtek,¹²¹ amit György barát és Török Bálint csak időhúzásnak szántak, hiszen tudták, hogy közeledik a szultán. Az augusztus 22-i csata hevében Perényi csapatai Török Bálint huszárjaival harcoltak, amikor Perényi Péter állítólag ezt kiáltotta: „Mebánod még Török Bálint, hogy a törökhöz csatlakoztál.”¹²² A kettejük közötti ellentétek dacára Török elfogatásakor a pasák azt is Bálint úr szemére vetették, hogy állítólag júliusban figyelmeztette Perényit, hogy a közelgő törökök miatt hagyjanak fel Buda ostromával, s ő ezt nem is tagadta.¹²³

Ahogy Bethlen Farkas írja: „Miután ezeket Perényi jóhiszeműen tudomásul vette, félretéve minden habozást, rávette Roggendorfort, hogy jelenlegi időben félbeszakítva ezt az áldatlan ostromot, fogadja el a gyors visszavonulásra és a hadsereg megmentésére vonatkozó tanácsot. Erről azután hosszasan és sokat vitatkoztak, és a vélemények megoszlottak, végül azt a döntést hozták, hogy Pest irányában kelnek át, egyedül Roggendorf makacsolta meg magát, hōsi lélekkel azt mondogatta, hogy ő

Ferdinánd parancsa ellenére sohasem fogja a budai ostromot félbeszakítani. Ezért Ferdinánd akaratának kipuhatolására gyors kalózhajóval Bécsbe küldték Salmenit [Salm] főispánt. Ám nem várva meg visszatértét, hanem a hadsereggel közeledő Szolimánról szóló gyakori hírek miatt a félelem nőni kezdett, ezért amikor Perényi azt mondta, hogy ha nem rendeli el és nem sietteti a visszavonulást, ő gondoskodik majd az övéinek megmentéséről és Egerbe menekült.¹²⁴

(Ferdinánd hadai ezután 1542-ben Brandenburgi Joachim vezetése alatt kezdték ostromolni Pestet, hogy immár a törököktől visszavívják, azonban mosz sem jártak sikerrel.)

Perényi megjelent a Ferdinánd-párt főbb embereinek Tokajban tartott gyűlésén, ezt követően pedig először Göncre, azután Olaszliszkára, később Sajószentpéterre és Miskolcra hívtak össze országgyűlést.¹²⁵ 1542. február 14-én a Bebek, Drágyf, Bátorhory, Ráskay és Homonnay családokkal Sárospatakon szövetségre lépett, egymásnak védelmet ígértek, a felség iránti hűség csorbája nélkül.¹²⁶ Ahogyan a ligát Szekfű értékeli: a szerződés királytalan magaslaton mutatja be a nagybirtokosok állami funkciót teljesítő hatalmát, hisz megegyezésük, hogy a két király közt folyó harcokban egymás várait visszaadják, nem kevesebbet, mint a királyi donatíójog megkerülését és tagadását jelentette. Egymás közötti ügyekben országos bíróság helyett saját familiárisaiból delegálnak bíróságot, melynek ítéletét kötelezőnek ismerik el magukra, ezzel újra a király legfőbb méltóságát sértik, ha pedig őket a szövetségen kívülről támadják, közösen lépnek fel ellene, előbb megintik, s ha kell, insurrekcióba lépnek ellenük, tekintet nélkül a király személyére.¹²⁷

Végjáték

A végzetétől semmilyen szövetség sem menthette meg: túlságosan nagy hatalmat és sok ellenséget szerzett magának az elmúlt években. Perényi még aktív, előbb 1542. május 18-ra Ónodra, majd június 4-re Egerbe hívja össze a rendeket. 1542. szeptember 11-én kelt jelentésében a velencei követ még csak azt jegyezte meg: az egri püspök mindenképpen rá akarta venni Ferdinándot, hogy legalább 20 főurat fejeztessen le, természetesen az ország megmentése érdekében, bár valójában így szerette volna a Perényi által elfoglalt egri püspökséget visszaszerezni.¹²⁸ (Érdekes, hogy Egerben állítólag már 1530-ban „imába foglalták nevét”, amikor azért könyörögtek, hogy Krisztus mentse meg az egrieket a város ellenségeitől, Szapolyaitól, Perényitől és Laskitól.¹²⁹) 1542. október 5-i levelében Ferdinánd utasította követeit, hogy mindenként nyugtassanak meg Perényi elfogatása felől.¹³⁰ 1542. október 16-án Medici Fornese bíbornoknak már arról írnak, hogy a főurat letartóztatták, és fogva tartják.¹³¹ „Joachim brandenburgi örgróf parancsából lefoglalták és átadták a hajóhad parancsnokának, Liscanusnak – ez az aranyláncot, amivel a pannóniai főurak szokása szerint fel volt díszítve és a cobolybőrből készült, kétrétben összehajtott mentét letépte róla, amivel alkalmat nyújtott arra, hogy átkokkal illesse a német nevet, több mint tizenkétezer lovas, akik a pesti ostromból életben maradtak, tüstént felkerekedjék Esztergomból, (ahol Perényit elfoglalták) és eltávoztak – és előbb Bécs, később Bécsújhely börtönébe vetették”.¹³²

Vallatási jegyzőkönyve 32 kérdést tartalmaz. Vádolják a törökkel való cimborálással (ezzel indokolván Buda kudarcát végződött ostromait), azzal, hogy királyságra törekedett, és az említett szövetséget is Ferdinánd-ellenesnek fogják fel. Perényi minden kérdésre megfelel,¹³³ úgy tűnik, a felhozott vádak alaptalanok. Azt, hogy mégsem engedik szabadon, egyrészt irigyeinek, politikai ellenlábasaik köszönheti, másrészt hatalma, vagyona és nagyravágyása miatt potenciális veszélyt jelentett magára Ferdinándra nézve is. Elfogása nagyjából egybeesik Maylád István és Török Bálint bebörtönzésével, úgy tűnik tehát, a magyar politikai életben többé nincs szükség a sok zavart keltő hatalmas urakra.

Perényi könyörgése süket fülekre talál, és mások közbenjárása is eredménytelen marad. Hiába vállalnak kezességet hűségéért és állhatatosságáért a rendek a

debreceni, derecskei részleges gyűléseken 1543-ban, majd 1545-ben a debreceni országgyűlésen,¹³⁴ hiszen „a szerencsétlen fogoly semmivel sem követett el szörnyűbb bűnt, mint azok a híres spanyol kapitányok, akik annyi anyagi kárt okoztak az országnak, mégis büntetlenül szabadon bocsátották őket és talán meg is jutalmazták.”¹³⁵ Hiába kötelezi magát Thurzó Elek, hogy mint kezes, az ítélet számára meghatározott napon helyette törvény elé áll; hiába ajánlja fel a rabságból most szabadult fia, Ferenc, hogy vállalja apja helyett a börtönt, míg nyilvános tárgyaláson róla vizsgálatot nem tartanak; hiába fordul második felesége, Ormosdi Székely Klára levélben a királyhoz.¹³⁶

Az ítélet nélkül fogva tartott, beteg főúr a fogságban sem tétlenkedik: összegyűjti az Ó- és Újszövetség párhuzamos történeteit,¹³⁷ és enged büszkeségéből is. Láthattuk, hogy korábban semmivel sem vehették rá, hogy lemondjon birtokairól, most a királyi helytartó és a tanácsosok 1546-ban Pozsonyból írt levelében már a következőket olvashatjuk: „Addig is jónak látjuk, hogy könyörödjünk Felségteknek, mivel tudja, hogy Perényi uram kész arra, amiben megállapodtak, és nem ő, hanem emberei vétkesek abban, hogy mégsem teljesült (ti. a várnagyai megtagadták birtokainak átadását)”, mivel „a betegségek és a bánat már szinte teljességgel felőrölték”, bánjon vele könyörületesen.¹³⁸

A főúri fogoly egészsége azonban egyre romlik, kínozza a köszvény, és amikor 1548 elején a bécsújhelyi börtön ajtaja azon feltétellel, hogy visszaadja Egert (a Ferdinánd spanyol helyőrségétől őrizetlenül hagyott várat Perényi évekkal ezelőtt, 1534-ben foglalta el¹³⁹) és fizet 40000 aranyat, megnyílik, már olyan rossz állapotban van, hogy nem képes hazatérni: 1548. március elejére Bécsben meghal.

Utószó

Perényi Péter életét megismerve hallatlanul izgalmas történet rajzolódik ki előttünk. Egy biztos, a főurat nagystílú, de gátlástalan politizálás jellemezte.

Forrásaink alapján úgy tűnik, a „közvélemény” bármilyen negatívumot elhitt a kapzsinak és hataloméhesnek tartott Perényivel kapcsolatban, s a híresztelések (hogy csak a számomra legmegdöbbenőbb tettét, fia átadását a töröknek említsem) nagyon is valós eseményeken alapultak. Természetesen hazugságok is keringtek róla, például Szerémi célozgatása arra, hogy Szapolyai meggyilkolásában részt vett, bár igaz, hogy a király halálhíre feletti örömét egyáltalán nem leplezte.

Perényi idézett saját levelei alapján csak a három részre szakadt ország érdekében próbált tevékenykedni, valójában azonban saját anyagi gyarapodását tartotta szem előtt. A „zavarosban halászva” jogtalanul és erőszakkal elégitette ki „birtokéhségét”, végső célját viszont nem érte el: nem sikerült magához ragadnia a hatalmat és királlyá koronáztatnia magát.

Annak, hogy sokáig úgy érezte, álmai valóra válnak, az volt az oka, hogy a török politikai taktikában fontos szerepet szántak a hozzá hasonló alakoknak. Személye ugyanis még megosztottabbá tette az amúgy is részekre szakadt országot, és emiatt sem valósulhatott meg a törökökkel szembeni egységes fellépés.

Perényi Péter sorsa azonban – mely még Szigligeti Edét és Arany Jánost is meghihlette – éppen azért tragikus, mert nem volt képes arra, hogy felismerje, csak része a nagypolitikai játékoknak. Lehet, hogy anakronisztikus is lenne, ha az utókor ezt is vétkéül róná fel, hiszen ez okozta bukását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARTA Gábor (1977), *Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után*. In: Századok, 4. sz.

BESSENYEI József (1994/a), *Enyingi Török Bálint*. Bp.

(1994/b) *Középkori leveleink 1541-ig*. In: Történelmi Szemle XXXVI 3-4.

(1998) *Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. Tudományos emlékülés*. Sárvár

BETHLEN Farkas: *Erdély története*. Fordította: Bodor András, jegyzetekkel ellátta: Pálffy Géza
BRODARICS István (1983), *Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról*. Bp.

BUNYITAI-KARÁCSONYI-RAPAICS (1902-1906), *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*. Bp.

BUZÁSI János (1979), *A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai I*. Bp.

DÉTSZY Mihály (1989), *Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig*. Sárospatak

ENGEL Pál (2001), *Magyarország világi archontológiája. Középkori magyar genealógia*. Arcanum

ETE I-II-III.

FERENCZY Zoltán (1904), *A régi magyar költészet I*. Bp.

FODOR Pál (1991), *Magyarország és a török hódítás*. Bp.

FORGÁCH Ferenc (1982), *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. Bp.

FRAKNÓI Vilmos (1874-75), *Magyar országgyűlési emlékek 1526-36. és 1537-45*. Bp.

HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula (1943), *Magyar történet III*. Bp.

ISTVÁNYFI Miklós (1685), *Historiarum De Rebus Hungaricis Liber*. Libris XXXIV.

KATONA István (1797), *Historia Critica Regum Hungariae stirpis Austriacae*. I. T. Claudiopoli

KÁROLYI Árpád (1878), *Adalék a nagyváradi béke s az 1536-38. évek történetéhez*. In: Századok

NAGY Iván (1987-88), *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Bp.

PÁLFFY Géza (2000), *A 16. század története*. Bp.

SZABÓ Dezső (1909), *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Bp.

SZERÉMI György (1979), *Magyarország romlásáról*. Bp.

SZIRMAY Antal (1804), *Notitia Historica Comitatus Zempleniensis*. Buda

SZTÁRAY Mihály (1985), *História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Perényi Péter élete és halála*. Bp.

TÁRCZY Árpád (1930), *Perényi Péter magatartása, különös tekintettel pártváltásaira*. Sárospatak

THURY József (1984), *Török hadak Magyarországon 1526-1566*. Bp.

VELIUS, Ursinus Casparus (1762), *De bello pannonio libri decem* Vindobobae

Verancsics Memoria Rerum (1981), *A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv)* Jegyzetekkel ellátta: Bessenyei József, Bp.

ZAY Ferenc (1993), *János király árultatása*. In: *Régi Magyar Könyvtár, Források 2*. Bp.

ZERMEGH, Joannes (1768), *Rerum gestarum inter Ferdinandum et Ioannem Hungariae reges commentarius ad editionem Amsteladamensem anni MDCLXII. Recognitus. Observationes suas addidit Carolus Andreas Bel*. In: SCHWANDTNER János: *Scriptores Hungaricarum veteres ac genuini 1-3*. T. Vindobonae, 1766-68. 2. T.

JEGYZETEK

¹ Doby Antal kutatásai szerint Perényi Imre apja nem lehetett Perényi István, mivel Imre nádor eszerint legalább 82 esztendősen halt volna meg. Doby következtetése, hogy Perényi Imre nádor az említett István testvérének, Jánosnak szintén István nevet viselő fiától származik. DOBY Antal: *Egy genealógiai tévedés helyreigazítása*. In: *Turul 1890-2* Nagy Iván genealógiáját Engel Pál is korrigálta.

Perényi Péter anyjának keresztnéve szerinte Borbála. ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457. Középkori magyar genealógia.* Arcanum, 2001.

² NAGY 1987-88. 226-233. o.

³ NAGY 1987-88. 233. o.

⁴ ETE II. 175. számú irat, 196. o.

⁵ BRODARICS 1983. 10. o.

⁶ SZABÓ 1909. 57. o., szövetséglevelük uo. 181-184. o.

⁷ ZAY 1993. 22. o.

⁸ SZABÓ 1909. 70. o.

⁹ Mohács előtti okleveleink. jelzet: 057948 (Országos Levéltár DL 57948)

¹⁰ Mohács előtti okleveleink. jelzet: 057949

¹¹ ISTVÁNFFY 1685. Lib. VIII. 52. o., BRODARICS 1983. 44. o., SZERÉMI 1979. 120. o.

¹² THURY 1984. 43. o. Kemálpasezáde leírása

¹³ ETE I. 287. számú irat, 296.o.: „Magnifico Petro Pereny comiti Abavyvariensi et Themesiensi ac partium inferiorum Capitaneo Generali etc.”

¹⁴ ISTVÁNFFY 1685. Lib. VIII. 88. o.

¹⁵ SZERÉMI 1979. 195. o.

¹⁶ BARTA 1977. 674. o.

¹⁷ MOE 1526-36. 3. o.

¹⁸ MOE 1526-36. 6. o.

¹⁹ ETE I. 279. sz. irat, 289. o.

²⁰ MOE 1526-36. 8. o.

²¹ SZERÉMI 1979. 138. o.

²² BETHLEN Farkas 39. o.

²³ DÉTSHY 1989. 6. o.

²⁴ SZERÉMI 1979. 139. o.

²⁵ ETE III. 340. sz. irat, 323. o.

²⁶ SZERÉMI 1979. 140. o.

²⁷ BARTA 1977. 659. o.

²⁸ BARTA 1977. 648. o. lábjegyzetben

²⁹ BARTA 1977. 670. o.

³⁰ BARTA 1977. 674. o.

³¹ BARTA 1977. 641. o.

³² TÁRCZY 1930. 7. o.

³³ MOE 1526-36. 125-128.o.

³⁴ TÁRCZY 1930. 8. o.

³⁵ BUZÁSI 1979. 77. o.

³⁶ SZERÉMI 1979. 143. o.

³⁷ SZERÉMI 1979. 144. o.

³⁸ ZERMEGH 1766. 2. T. Lib. 1. 387. o.

³⁹ SZERÉMI 1979. 159. o.

⁴⁰ SZTÁRAY 1985. 105. o.

⁴¹ BUZÁSI 1979. 74. o.

⁴² BESSENYEI 1998. 12. o.

⁴³ MOE 1526-36. 143. o.

⁴⁴ ETE I. 343. sz. irat, 342.o.

⁴⁵ BETHLEN Farkas 43. o.

⁴⁶ DÉTSHY 1989. 7. o.

⁴⁷ MOE 1526-36. 189. o.

⁴⁸ MOE 1526-36. 217. o.

⁴⁹ MOE 1526-36. 217. o.

⁵⁰ MOE 1526-36. 226. o.

⁵¹ MOE 1526-36. 229-232. o.

⁵² VELIUS 1762. 57. o.

⁵³ MOE 1526-36. 220. o.

⁵⁴ ISTVÁNFFY 1685. Lib. X. 11. o.

⁵⁵ TÁRCZY 1930. 12. o. idézi KATONA: *Historia Critica Regnum Hungariae 1747.*

⁵⁶ ETE I. 500. sz. irat, 497-499. o.

⁵⁷ FORGÁCH 1982. 319-320. o.

⁵⁸ TÁRCZY 1930. 14. o.

⁵⁹ MOE 1526-36. 312. o.

⁶⁰ MOE 1526-36. 313. o.

⁶¹ MOE 1526-36. 315. o.

⁶² MOE 1526-36. 315. o.

⁶³ MOE 1526-36. 316. o.

-
- ⁶⁴MOE 1526-36. 317. o.
⁶⁵FODOR 1991. 175-181.o.
⁶⁶BESSENYEI 1994/a. 48. o. 65. sz. irat (Beregi Péter levele Dobó Ferencnek OL M. Kamara A. publ. (e142) Fasc. 20. N. 56. 1531. ápr. 26. Buda)
⁶⁷MOE 1526-36. 317. o. Wagner: *Analecta Scepussii pars II.* 162. o. alapján.
⁶⁸MOE 1526-36. 320. o.
⁶⁹MOE 1526-36. 325. o.
⁷⁰MOE 1526-36. 315. o.
⁷¹ZERMEGH 1766. 2.T. 403-404. o.
⁷²TÁRCZY 1930. 21.o. ÓVÁRI: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai II. 44. alapján
⁷³MOE 1526-36 352. és 366. o.
⁷⁴ETE II. 182. sz.irat, 210. o.
⁷⁵SZTÁRAY 1985. 10. o.
⁷⁶SZTÁRAY 1985. 105-106. o.
⁷⁷ZERMEGH 1766 2. T. Lib. II. 406-407. o.
⁷⁸FERENCZI 1904. 29. o.
⁷⁹SZTÁRAY 1985. 189. o.
⁸⁰ETE III. 340. sz. irat, 323. o.
⁸¹SZTÁRAY 1985. 36. o. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Perényi Ferenc személyazonosságának kérdése komoly vihart kavart, és Ferdinánd bíróságait is megjárta. A férfi maga is vallomást tett arról, hogy ő valójában nem Perényi Péter fia, hanem Poor Farkas esztergomi polgár és Bersényi Zsófia gyermeke. Különös módon Poor önleplező vallomása és kihallgatása után a legmagasabb fórumokhoz fordult, fenntartva korábbi állítását és feltehetően örökösödési igényét is. SZTÁRAY 1985, 256.o.)
⁸²ISTVÁNFFY 1685. Lib. XI. 118. o., fordította Téglásy Imre
⁸³ETE II. 251 sz. irat, 284. o.
⁸⁴SZTÁRAY 1985. 108-109. o.
⁸⁵ETE II. 331. o.
⁸⁶MOE 1526-36. 595. o. és 602. o.
⁸⁷BESSENYEI 1994/a 71- 72. o. 102. sz., 84. o. 119. sz., 103. o. 142. sz. irat
⁸⁸VERANCSICS *Memoria Rerum* 47-49. o.
⁸⁹KÁROLYI 1878. 699. o.
⁹⁰MOE 1526-36. 594-595. o. és SZTÁRAY 1985. 112-113. o.
⁹¹KÁROLYI 1878. 615. o.
⁹²KÁROLYI 1878. 616. o.
⁹³KÁROLYI 1878. 806. o.
⁹⁴BETHLEN Farkas 105. o.
⁹⁵KÁROLYI 1878. 700. o.
⁹⁶KÁROLYI 1878. 794. o.
⁹⁷KÁROLYI 1878. 807-809. o.
⁹⁸SZTÁRAY 1985. 117. o.
⁹⁹BETHLEN Farkas 105. o., ISTVÁNFFY 1685. Lib. XII. 134. o
¹⁰⁰KÁROLYI 1878. 820. o.
¹⁰¹KÁROLYI 1878. 823. o.
¹⁰²ETE III. 218. sz. irat, 204-205. o.
¹⁰³BETHLEN Farkas 116. o.
¹⁰⁴MOE 1537-45. 45. o.
¹⁰⁵MOE 1537-45. 50. o.
¹⁰⁶SZTÁRAY 1985. 118-119. o.
¹⁰⁷ZERMEGH 1766. 2.T. Lib. II 413. o. és ISTVÁNFFY 1685. Lib. XIII. 147. o
¹⁰⁸BETHLEN Farkas
¹⁰⁹ETE III. 457-463. o. 472. sz. irat
¹¹⁰ETE III. 470. o. 481. sz. irat
¹¹¹ETE III. 487. o. 486. sz. irat
¹¹²ETE III. 485-487. o. 493. sz. irat
¹¹³TÁRCZY 1930. 33. o.
¹¹⁴TÁRCZY 1930. 35. o.
¹¹⁵TÁRCZY 1930. 34. o.
¹¹⁶THURY 1984. 120-121. o.
¹¹⁷VERANCSICS: *Memoria Rerum* 84. o.
¹¹⁸BESSENYEI 1994/a. XXIV. o., 182-183. o. 252. sz. irat és. 183-185. o. 253. sz. irat
¹¹⁹BESSENYEI 1994/a. XXIV. o.
¹²⁰a fordítást ISTVÁNFFY: *A magyarok történetéből.* Bp, 1962. 158.o-ról idézem (ford.: Juhász László)
¹²¹BESSENYEI 1994/a. 188. o. 257. sz. irat
¹²²BESSENYEI 1994/a. XXV. o.

¹²³ BESSENYEI 1994/a. XXVI. o. és ISTVÁNFFY 1685. Lib. XIV. 156. o.

¹²⁴ TÁRCZY 1930. 36.o..

¹²⁵ MOE 1937-45. 284-292. o.

¹²⁶ ETE IV. 6. o.

¹²⁷ Magyar történet 193-194.o.

¹²⁸ ETE IV. 96. o.

¹²⁹ KATONA 1797. I. T. 540.o.

¹³⁰ ETE IV. 99-101. o.

¹³¹ ETE IV. 103-104. o-

¹³² SZIRMAY 1804. 63. o.

¹³³ SZTÁRAY 1985. 141-163. o.

¹³⁴ SZTÁRAY 1985. 170-172. o.

¹³⁵ BETHLEN Farkas

¹³⁶ SZTÁRAY 1985. 172-173. o.

¹³⁷ SZTÁRAY 1985. 232. o.

¹³⁸ SZTÁRAY 1985. 175-176. o.

¹³⁹ FORGÁCH 1982. 63-64. o.